

POROČILA IN OCENE
RELAZIONI E RECENSIONI
REPORTS AND REVIEWS

**POROČILA
RELAZIONI
REPORTS**

Zvona Ciglič

ODPRITE VRATA

Predstavitve razstave z opremo hišnih vrat od srednjega veka do 19. stoletja.

Pokrajinski muzej Koper, 16. junij – 31. avgust 2007

Pričujoče besedilo je namenjeno predstavitvi razstave z opremo hišnih vrat od srednjega veka do 19. stoletja. Predmeti so delo vrhunskih kovaških obrtnikov in z njimi segamo na področje umetne obrti. Razstava bo na ogled v galeriji Pokrajinskega muzeja Koper od 16. junija do 31. avgusta 2007, nato pa jo bomo postopno vključili v stalno muzejsko postavitev.

Z razstavo predmetov, ki sodijo k opremi vrat in pohištva – to so *ključavnice, ključi, kljuge, tolkači, ščitniki, tečaji* in *nasadila* – segamo na področje umetne obrti. Razstavljeni eksponati so zaobjeti v širokem zgodovinskem razponu, vse od visokega srednjega veka pa do konca 19. stoletja, to je časa, ko se je ključavničarska obrt zaradi vse večjih varnostnih in varovalnih zahtev in natančnosti dela ločila od kovaštva, s katerim je bila povezana v dobi cehovske organizacije. Izdelki pričajo o vrhunskem kovaškem znanju, ki ni le presežilo zgolj funkcionalne uporabnosti predmetov in mehanizmov v smislu zaščite, temveč je poseglo v motive likovnega izražanja kot principa umetniškega oblikovanja.

Ko se zazremo v daljno zgodovino, vidimo, da so bili železni predmeti najdeni že v egipčanskih grobovih preddinastičnega obdobja, nato v Prednji Aziji, mikenskih grobovih, Palestini. Na območju današnje Slovenije je bila uporaba železove rude znana v prazgodovinskem času, predvsem v bližini izvirov Soče in Save. Uporaba železove rude se je nadaljevala v rimsko obdobje, ko je obstajalo tudi kovaško združenje – *collegium fabrorum* – rimski pisci pa niso mogli prehvaliti lastnosti železa iz Norika, to je območja današnje Slovenije. V stari dobi so železo obdelovali samo s kovanjem, torej s taljenjem železove rude, ki so ji dodajali različne primesi in nato po hitrem postopku talino hladili. V umetniškem oblikovanju grške in rimske antike se je ob ključih in prstanih ohranilo bolj malo drugih železnih predmetov, so pa ti zato kakovostni in pričajo o visoko razviti kovaški spretnosti. V času preseljevanja narodov so bili v 6. stoletju, predvsem pri Germanih, močno priljubljeni železni okrasni predmeti, ki so jim običajno dodajali plemenite kovine in tako dosegli zanimive in kakovostne umetnostnoobrtne izdelke.

Začetki umetnosti kovanja večjih železnih predmetov segajo v čas izdelave okovanja vrat in skrinj, o čemer pričajo prizori iz iluminiranih rokopisov in miniatur iz 9. in 10. stoletja. Med ohranjenimi vrhunskimi deli zgodnjega gotskega obdobja se še posebej odlikujejo okovana bočna vrata zahodnega dela pariške katedrale, vratni tolkači iz Siene, vratne rešetke mojstra Conteja di Lella Orlandija na katedrali v Orvietu, iz Slovenije pa so ohranjena kovana gotska vrata iz zakristije ptujske cerkve.

Ključi, ključavnice, tolkači in dekorativni elementi portalov in pohištva so postajali vse bolj deli arhitektonskega oblikovanja. Imenitnejši izdelki so posnemali oblike iz arhitekture: šilaste loke, dve- in trilistne oboke, mrežišča z ribjim mehurjem, rastlinsko in živalsko ornamentiko. V 17. in 18. stoletju je ključavničarstvo doseglo višek v oblikovanju in tudi v razvoju ključavničarskega mehanizma. Razvili so namreč kapelni vložek, to je vodilo za ključ, ki se je moralo z zarezi oziroma perforacijo brade ključa povsem zliti. V naslednji razvojni stopnji so mehanizme ključavnic očem vedno bolj skrivali. Pogosto so jih prekrivali z bogato okrašenimi ornamentalnimi kartušami, na katerih so bili prizori, ki so posnemali oblike iz narave, ali pa so te prevzele kar obliko same arhitekture. Tako prekriti mehanizmi so zapirali neposredni dostop do ključavnice, skrite v vratih.

Ob dekorativnih elementih, izdelanih s kovanjem in kasneje vlivanjem, so železne površine krasili še z različnimi obdelovalnimi postopki: z graviranjem, jedkanjem, tauširanjem, to je načinom okraševanja z dodajanjem drugih kovin, niellom, kar pomeni, da so kovino s kemijskimi reakcijami zavestno črnili, ter punconiranjem, to je krašenjem kovine s pikicami. Predvsem tolkači in vratna oprijemala so bila pogosto okrašena s plastičnimi motivi, ki so posnemali dogodke iz vsakdanjega življenja in mitologije bodisi z oblikami teles, glav, doprsij ali celo s človeškimi skupinami. Posebno priljubljen je bil motiv zmaja, tudi s simboličnim pomenom čuvarja zakladov.

Ob tolkačih, zapahih, oprijemalnih in različnih dekorativnih vložkih, ki so bili vseskozi del vratne opreme, je nadaljnji razvoj spravil ključavnico najprej v železno, nato še v pločevinasto "škatlo". Razvili so jih v različne velikosti in številne oblike v kombinaciji ključavnice z notranjo in zunanjo kljuko, samo z eno kljuko, lahko s kljuko in zapahom, samo z zapahom ali samo s ključavnico in ključem. Vzporedno z razvojem obrti in kasneje industrijskim napredkom so ključavnice postajale vse bolj univerzalne, s tem pa tudi bolj dolgočasne. Iz vrat so izginjala duhovita oprijemala, izvirne tolkače so zamenjali zvonci na poteg in poetičnost vratne opreme je klonila pod težo tehnološkega napredka.

Ker je bila vratna oprema v vseh zgodovinskih obdobjih primerno tržno in menjalno blago, ji ne moremo pripisati nekih lokalnih stilnih posebnosti. Pri razstavljenih eksponatih se kažejo likovni elementi tako iz beneš-

kega kot tudi alpskega prostora, ponekod se ti elementi mešajo, so pa tudi posamezni izdelki, ki so nastali kot izviren navdih lokalnih mojstrov.

Leta 1974 je takratni muzejski kustos Janez Mikuž pripravil razstavo *Ključni in ključavnice*. V ta namen je zbral veliko muzejskih eksponatov, ki tudi danes igrajo pomembno vlogo pri revidirani in dopoljeni razstavi *Odprite vrata*.

KATALOG:

1. KLJUČ iz kovanega železa, 15. stoletje. Glava je mrežasto oblikovana s privarjenim obročkom za obešanje. Brada ključa ima obliko dvojnega meandra z zobci na koncih. Dolžina 12,2 cm. Inventarna št. E 2574.
2. KLJUČ iz kovanega železa, začetek 16. stoletja. Z viticami oblikovana glava je v dveh delih; na vrhu je zaključena z bakrenim gumbom. Brada ključa je dvodelna. Dolžina 14,5 cm. Inventarna št. E 2618.

Vratni TOLKAČ iz kovanega železa, obdobje gotike. Opirjemalo je v obliki črke S, ki se zaključni z odprto zmajavo glavo. Dolžina 20,5 cm.

3. KLJUČ iz kovanega železa, 16. stoletje. Ključ je imel napisno ploščico: CHIAVE DELLA ANTICA PORTA MAGGIORE DA MUDA CONSERVATA PER TRADIZIONE DELLA FAM. BERNETICH – ključ starih mudinih vrat.... Ploščica je izgubljena. Dolžina 18 cm. Inventarna št. E 2568.
4. KLJUČ iz kovanega železa, varjen z bakrom. Tak tip ključa je nastal v 16. stoletju in se je obdržal vse do 18. stoletja. Glava je srčaste oblike, brada je povezana s trojnim S. Dolžina 14,3 cm. Inventarna št. E 2624.
5. Srebrn KLJUČEK tabernaklja v cerkvi sv. Klare iz Koprca, konec 15. stoletja. Trolistno glavo na vsakem listu krasi gumbek. Telo je votlo, brada ima dvojno zarezo. Dolžina 6,5 cm. Inventarna št. E 2645.
6. KLJUČAVNICA za hišna vrata iz kovanega železa, prva polovica 17. stoletja. Enojni zaskočni zapah dvigne ključ. Okrašena je s polžastimi zavihki, z rastlinskimi rozetami in ploščico z viticami. Dolžina 39 cm, širina 16,5 cm. Inventarna št. E 2720.
7. KLJUČAVNICA za hišna vrata iz kovanega železa, 18. stoletje. Dvojni zaskočni zapah je povezan s kljuko in ključavnico ter z drugo kljuko za dvigovanje in zaklepanje. Zaščitna ploščica v obliki kaplje je okrašena z rastlinskimi, kljuka z geometrijskimi motivi. Dolžina 30 cm, širina 12,3 cm. Inventarna št. 2721.
8. KLJUČAVNICA za hišna vrata iz druge polovice 17. stoletja. S kljuko in enojnim zapahom ter enostavnim kapelnim vložkom. Vzvod za odpiranje zapaha je iz notranje strani. Ima več kovanih rastlinskih ornamentov. Dolžina 27 cm, širina 14 cm. Inventarna št. 2729.
9. KLJUČAVNICA za pohištvo iz kovanega in pocinjenega železa, 18. stoletje. Z enojnim zaskočnim zapahom. Okrašena je z graviranim rastlinskim okrasjem. Dolžina 16,6 cm, širina 7,8 cm. Inventarna št. E 2738.
10. ŠČITNIK KLJUČAVNICE iz kovanega železa, 16. stoletje. Ščitnik je v obliki hiše v renesančnem stilu. Njena vratca z okrasno rozeto zapirajo dostop do ključavnice. Višina 14 cm, širina 10 cm. Inventarna št. E 2742.
11. ŠČITNIK KLJUČAVNICE iz kovanega železa in medeninasto zaščitno ploščo, druga polovica 17. stoletja. Medeninasta ploščica je okrašena s tolčenim rastlinskim okrasjem, v sredini je medaljon s portretom. Dolžina 18,5 cm, širina 9 cm. Inventarna št. E 1265.
12. KLJUČAVNICA za hišna vrata iz kovanega železa, iz obdobja od 18. do 19. stoletja. Z dvojnim zapornim zapahom in enostavnim kapelnim vložkom. Višina 22 cm, širina 29 cm. Inventarna št. E 2740.

13. KLJUČAVNICA, obešanka ali "žabica" iz kovanega železa, konec 17. stoletja. V obliki trolista s poudarjeno kartušo za ključ.
Višina 15,5 cm, širina 11,5 cm. Inventarna št. E 2708.
14. Vratni TOLKAČ iz kovanega železa, sredina 18. stoletja. Kovan je v obliki lire, s štirimi polžastimi zavihki. Oprijemalni gumb je kvadraten in priskan. Okrašen je z graviranimi črtami in cikcakasto linijo. Dolžina 29 cm, širina 13 cm. Inventarna št. E 1218.
15. Vratni TOLKAČ iz kovanega železa, obdobje gotike. Oprijemalo je v obliki črke S, ki se zaključuje z odprto zmajevjo glavo. Dolžina 20,5 cm. Inventarna št. E 1220.
16. Vratno OPRIJEMALO iz litega železa, 18. stoletje. Oblikovano je kot moška glava z dolgimi lasmi, ki se na čelu zaključujejo v spiralna zavihka, kodra. Brki obkrožajo gornjo ustnico, brada pa se zaključuje v žlebasto spiralo. Višina 13,5 cm, širina 12,5 cm. Inventarna št. E 1277.

Avtorica razstave: Zvona Ciglič
Restavriranje muzealij: Alojz Umek

Vesna Kamin

II. MEDNARODNO SREČANJE ŠTUDENTOV UMETNOSTNE ZGODOVINE Reka, 4. – 6. maja 2007

Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete na Reki (*Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za povijest umjetnosti*), natančneje študentje 4. letnika, so organizirali drugo mednarodno srečanje, ki je tokrat potekalo na Reki med 4. in 6. majem leta 2007 (prvo srečanje je bilo v Zagrebu leta 2006). Drugega mednarodnega srečanja so se udeležili študentje iz treh držav, Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Slovenije. Tema letošnjega simpozija je bila Industrijska arhitektura (*Industrijska baština*). Med hrvaškimi kolegi se je namreč pojavila potreba po predstavitvi problematike industrijske arhitekture, njenega obstoja in namembnosti širši strokovni javnosti.

Reka kot nekdanje glavno pristanišče ogrskega dela avstro-ogrške monarhije je bogata z industrijsko stavbno dediščino: pristanišče s svojimi objekti (*Prilozi za vrednovanje riječke lučke arhitekture i opreme*, Petra Predoević i Ivona Mijolović), tovarna papirja Hartera (*Hartera*, Petra Borovac), kompleks Rikard Benčić, tržnice (*Riječke tržnice*, Tina Bošković), železniška postaja na Sušaku (*Sušački kolodvor*, Iva Kelentrić) in posebnost

Reke – lansirna rampa za torpeda (*Lansirna rampa*, Monika Štitić). Reka je v drugi polovici 19. stoletja z naglo urbanizacijo hitro dobivala videz srednjeevropskega vele mesta. Glavna nosilca gospodarskega razvoja mesta sta bila železniška povezava z zaledjem in na novo zgrajeno umetno pristanišče. Na levem bregu reke Rječine pa je s pretežno hrvaškim kapitalom nastalo konkurenčno mesto Sušak s svojo industrijo, ki je doživelo razcvet v obdobju med obema vojnama. Posledica nagle industrializacije so bile številne novogradnje, predvsem stavb, namenjenih pristaniški dejavnosti in industrijskim obratom.

Večina že omenjenih objektov ne služi več svojemu namenu, prepuščeni so degradaciji in propadu, zato so se študentje umetnostne zgodovine odločili, da s svojimi prispevki opozorijo širšo javnost na problematiko obnove in revitalizacije spomenikov industrijske arhitekture. Zgleden primer tovrstne obnove in spremembe namembnosti je nekdanja tobačna tovarna v Rovinju, kjer je v pritličju nekdanje uprave danes Tobačni muzej (*Tvornica duhana u Rovinju*, Dajana Oravec). Tudi na Reki so sledili temu zgledu in pripravili projekt obnove in oživitve kompleksa nekdanje sladkorne rafinerije (*Kompleks Rikard Benčić*, Iva Brusić). Prostore nekdanje "cukrarne" bodo preuredili za potrebe muzeja sodobne umetnosti z multimedijским centrom. Tako se bo ohranila lupina same arhitekture, notranje prostore pa bodo preuredili za potrebe muzeja s sodobnim pristopom.

Omenjenim temam so sledili referati kolegov iz Sarajeva na temo *Industrijska arhitektura Bosne in Hercegovine in revitalizacija*. Kolegica Una Bjelotomić iz Zagreba pa je predstavila problem stavbe parnega mlina v Zagrebu (*Paromlin u Zagrebu*), kjer v središču mesta propada velik kompleks industrijske arhitekture. Iz Slovenije sva se simpozija udeležili dve študentki, ki sva predstavili tovrstno problematiko na Slovenskem. Prvi referat spodaj podpisane na temo cukrarne v Ljubljani in vprašanje njenega avtorstva je opozoril na možnost iskanja avtorja pri enem izmed vodilnih tržaških arhitektov prve polovice 19. stoletja, Matteu Pertschu. Žal pa se niso ohranili arhivski zapisi in lahko o avtorstvu sklepamo le na podlagi dejstva, da Pertscha najdemo med delničarji sladkorne rafinerije v Ljubljani. Martina Malešič pa je predstavila primere ponovne rabe arhitektonske industrijske dediščine v Sloveniji. Iz izbranih primerov (tovarna Rog, mestna elektrarna, tobačna tovarna v Ljubljani) je bilo razvidno, da je lahko industrijski objekt še zmeraj uporabna in atraktivna arhitektura, ki uspešno služi drugačnemu namenu in sodobnemu načinu rabe prostora.

Poseben sklop referatov je bil namenjen študentom nižjih letnikov, kjer so imeli možnost predstavitve svojega dosedanjega dela in svojih dosežkov. Poleg vseh prispevkov so organizatorji simpozija poskrbeli za strokovno vodstvo po mestu z izpostavitvijo ključnih spomenikov industrijske arhitekture.

Kompleks nekdanje sladkorne rafinerije (kompleks Rikard Benčič) na Reki.

Simpozij se je izkazal kot dobra priložnost za izmenjavo mnenj in izkušenj različnih strokovnjakov in študentov iz treh držav na področju reševanja industrijske arhitekture. Organizatorji, študentje 4. letnika umetnostne zgodovine, so vložili veliko truda in energije za uspešno pripravljen simpozij tako po vsebinski kot tudi organizacijski plati. Sama organizacija in izvedba simpozija nista nič zaostajali za podobnimi simpoziji uveljavljenih znanstvenih institucij in združenj. Projekt so podprli tudi profesorji Filozofske fakultete na Reki in s tem pokazali podporo tovrstnim srečanjem. Med udeleženci se je pokazala visoka stopnja kritičnosti in želja po iskanju konstruktivnih rešitev za posamezne spomenike. Vsi udeleženci smo se soglasno strinjali, da je potrebno nadaljevati s takšnimi srečanja tudi v bodoče. Tako hrvaški kot tudi bosansko-hercegovski kolegi so izrazili željo, da bi naslednje srečanje potekalo v Sloveniji v organizaciji slovenskih študentov umetnostne zgodovine.

OCENE RECENSIONI REVIEWS

Frančiška Trobevšek Drobna: O RAZNOLIKOSTI
IN SPREMINJANJU JEZIKOV.

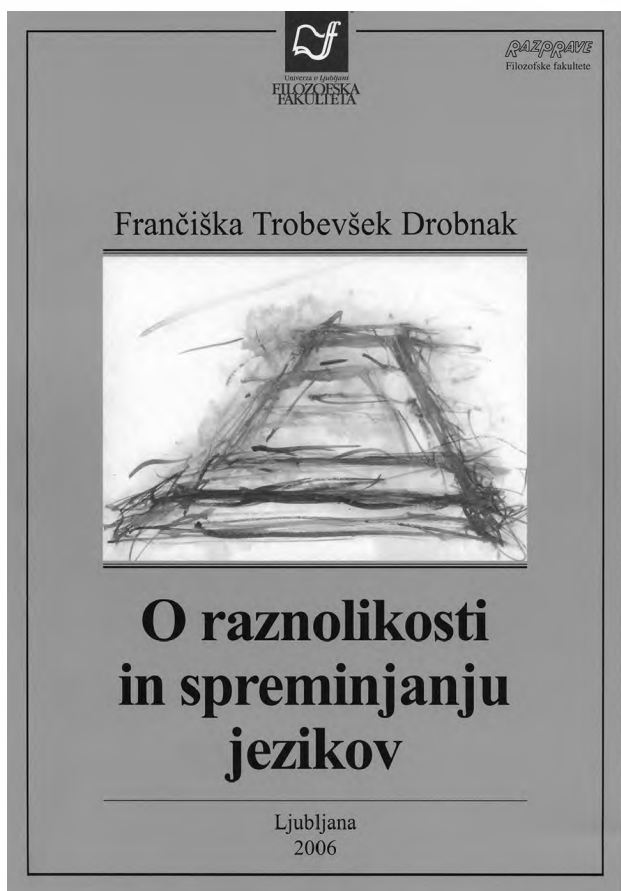
Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske
fakultete, 2006, 115 str.

Da so si jeziki med sabo različni, je človek najverjetneje spoznal že takrat, ko je prvič srečal ljudi, s katerimi se ni mogel sporazumeti v jezikih, ki jih je poznal. Vse odtlej je iskal vzroke, ki bi mu pomagali pojasniti raznolikost svetovnih jezikov. To (za)čudenje še ni prenehalo, rezultat česar je tudi najnovejše delo Frančiške Trobevšek Drobna, doktorice jezikoslovja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer poučuje angleško historično slovnico, primerjalno germansko jezikoslovje, uvod v splošno jezikoslovje in sociolingvistiko.

Ta "razprava", ki je sicer v prvi vrsti namenjena predvsem študentom jezikoslovnih ved (bolj ko ne kakega začetnega letnika, če ne semestra ali celo meseca), pa si za svojo ciljno publiko jemlje tudi "druge bralce, ki želijo razširiti védenje o jezikih sveta". Ti bodo zaradi "preglednega načina" in "preprostega" (predvsem netujega) jezika nad njo gotovo navdušeni, saj predstavlja dopolnitev "osnovne strokovne literature o jeziku in jezikih v slovenščini", kakor ocenjuje tudi recenzent dr. Janez Orešnik.

Tridelno zgradbo glavnega besedila dopolnjuje kratki uvod – nekakšen sprehod skozi zgodovino ukvarjanja z jezikovno raznolikostjo, na koncu pa ga poleg literature zokrožuje pregled jezikov po državah in abecedni seznam jezikov in njihovih družin. V prvem delu avtorica najprej kratko predstavi tri metode ugotavljanja sorodnosti med jeziki, sledi pa predstavitev in genealoška razvrstitev svetovnih jezikov. V primerjavi z Južničem, ki je v slovenščini jezike tako predstavil in razvrstil leta 1983 v svoji Lingvistični antropologiji, 24 let kasneje lahko pozdravimo predvsem tisti drobni tisk, ki naj bi ga "bralec lahko preskočil", kakor lahko preberemo v Predgovoru. Kako le, ko gre vendar za najzanimivejše dele besedila, ki sicer enciklopedični opis jezikov vsaj nekoliko poosebijo!

Vsekakor je pohvalno, da je avtorica svetovnim jezikom poiskala slovenske ustreznice. Ta trud bi si v strokovni javnosti zaslužil vsaj nekakšen odmev, če ne celo kritične razprave, ki bi pripomogla h kvalitetnemu, predvsem pa natančnemu slovenjenju imen svetovnih jezikov. Na ta način bi lahko strokovnjaki, ki se ukvarjajo s področji, kjer govorijo jezike, katerih slovensko ustreznico iščemo, lahko predstavili svoje dileme glede slovenjenja njihovih imen. Povedali bi tudi, da se v Južni Ameriki govori jezike gvaraní in ajmará, ki ju avtorica nehote sloveni nekoliko nenatančno, namreč kot gvaranščina in ajmarščina, saj ne upošteva, da imata oba jezika naglašen zadnji zlog besede.

Drugi del se od prikazovanja sorodstvenih zvez med jeziki preusmeri na jezikovno tipologijo in jezikovne univerzalije med jeziki, in sicer na področju glasoslovja in oblikoskladnje. To je del, ki zahteva že nekoliko bolj pozornega bralca, z vsaj osnovnim (srednješolskim) poznavanjem slovnične terminologije (kaj je povedek, na primer). Posebno podpoglavje je posvečeno tudi pidžinom in kreolščinam. Pidžin, za katerega lahko poenostavljeno rečemo, da je jezik, ki se je razvil ob stiku dveh ali več jezikov in so ga uporabljali kot sredstvo osnovnega sporazumevanja, največkrat v kolonijah, ima le preprosto strukturo. Ta se sčasoma – če ne izumre – razvije in obogati. Ko pidžin postane materni jezik neke skupnosti, ga imenujemo kreolščina.

V tretjem delu avtorica upraviči drugi del naslova – o spreminjanju jezikov. Kako in zakaj se jeziki spreminjajo? Kako se spreminja besedišče, kako pomen, kakšne spremembe se dogajajo na področju skladnje in oblikoslovja. Kdor pozna angleški jezik, bo tukaj med drugim izvedel, zakaj angleščina za izražanje prihodnosti uporablja pomožni glagol *will*, ljubitelji cvička pa, da je bila beseda naprej le "oznaka za skisano vino".

Če nam do sedaj karkoli v zvezi z jeziki ni bilo jasno, se bo ob prebiranju tega dela razblinil vsaj kak dvom – sistematično obdelana snov, dopolnjena z nazornimi primeri bralca spodbudi, da si želi še več! Po-

glavje – in celotno delo prav tako – pravzaprav ves čas ponuja ravno toliko, da si s seznama literature, nanizane na koncu, znamo poiskati tista dela, za katera se je vredno potruditi tudi v kakem tujem jeziku. Edini namigi, ki na žalost manjkajo, so tisti, ki pripeljejo do izvirnega prispevka avtorice same: čeprav v Predgovoru napoveduje opiranje na "lastno raziskovalno delo", pravzaprav ni jasno, katera spoznanja so rezultat tega "dela". Prav to pa je v prvi vrsti pričakovati od knjige, ki je del uredniškega programa založbe Znanstvenoraziskovalnega inštituta Filozofske fakultete. Ni dvoma, da je delo prijeten in kakovostno izdelan ter podatkov poln uvod v čudenje o jezikovni raznolikosti in spreminjanju jezikov, vendar pa bi mu (in zainteresiranim bralcem prav tako) skoraj bolj koristilo, če bi ga pod svoje okrilje vzela katera od slovenskih komercialnih založb.

Ana Tominc

Todor Kuljić: KULTURA SEĆANJA. TEORIJSKA OBJAŠNENJA UPOTREBE PROŠLOSTI NA ZAPADNOM BALKANU (Memory Culture. Theoretical Explanations of the Use of the Past in the West Balkans). Beograd, Čigoja štampa, 2006, 355 pp.

The central research problem of the most recent study by T. Kuljić (books: *Fascism – A Sociological-historical Study* /1978, 1987/, *Theories on Totalitarianism* /1983/, *Bureaucracy and cadre's administration* /1989/, *Forms of Personal Power* /1994/, *Tito – A Sociological-historical Study* /1998, 2005/, *Mastering the Past. Causes and Ways of Changing the Image of the History at the End of the 20th Century* /2002/) is the memory culture in the West Balkans. In this book the memory culture has an ambiguous meaning: (1) as an inter-branches scientific discipline which studies interpretations and explanations of different forms of preserving and distorting the past, (2) as a summarized conception used to mark overall non-scientific public uses of the past. Accordingly, (1) the chief memory theories (constructivism, ideology critique, symbolism and hermeneutics) were discussed and their cognitive value was assessed; (2) various forms of public distortion and use of the past were presented, especially those in the newly-born countries in the West Balkans. The book is divided into three parts. In the first part the history of the memory culture and development of organized memory from the ancient until the modern times are reviewed. Various sorts of time, evolution of conception of time and forms of ideologizing of time are underlined.

The second and the longest part author, reviews memory theories. Considering that the past is a very usable and active content, not only that the ways of using

the past should be considered in a versatile way, but various explanations of this use as well. First, neurobiological and psychological theories are analyzed as well as the nature of individual, autobiographical memory. The central part of the book analyzes theories of collective memory: constructivism, ideology critique, symbolism and hermeneutics. Theories of constructivism are mostly studied in the works of M. Halbvachs, J. and A. Assmann and P. Nora. The influence of post-modernism on cognitive reach of modern streams of these theories is underlined and the relation between memory and history is studied. Among the authors of ideological-critical stream, E. Hobsbawn's theory about inventing the past is analyzed and the difference between critique and ideology and deconstruction is stressed. Hobsbawn's theory is used in studying inventing and surmising the past in the Balkans. The practice of inventing and conceiving the places of memory, making up positive and negative stereotypes about other nations, various *ante murale* myths and the role of holidays in integration through dates are given. The standpoints of E. Zerubavel, J. Walton, H. Zinn and others are reviewed. The symbolic interactionism of G. H. Mead and B. Schwartz and symbolic function of dynamic past in the USA are discussed in the chapter entitled "Symbolism and the Past". The hermeneutical approach to the past is explored

in the next chapter. It contains an analysis of hermeneutics and ideology critique (R. Kosseleck, P. Ricoeuer, J. Rüsen), traditionalistic and Enlightenment thinkers' sense of the past, relation between rhetoric and meaning and hermeneutics and functionalism.

Due to an unusually active use of the past in the West Balkans, a wider view to the domestic memory culture is reviewed throughout the discourse and in several separate units. However critical it may be, if it were not for a more concrete application, the theory review would probably remain abstract. Therefore, the theory has been tested on the latest domestic practice in the last chapter. In memory culture research in the West Balkans the focus is on the use of the past in the wartime mobilization of the masses and justification of the new national statehood. The hegemonic memory culture is still nationalistic. As opposed to it, two known reminders of classic memory culture have been developed here. A frequently cited Jewish proverb "A conscious oblivion prolongs the exile, the secret of salvation is a memory" is understood as a metaphor for the relation between the future and the past and a warning against suppression of the shadows of the past. On the other hand, Nietzsche's warning about the benefit of "the productive oblivion" has been stimulating for highlighting the need of demonomentalization of the national past. In other words, confronting with the crimes of the own nation and developing a critical attitude towards the domestic glorious past is essential. As the past became an active weapon in the civil war of the 1990s, it was necessary to show that a blind patriotism in the form of a monumental history suppressed the productive critical oblivion here while the collective memory repressed the critical history.

The author in the conclusion draws the attention to the different cognitive value of the presented interpretations of the use of the past. Is the past a construction which integrates a group, a deliberate means of ruling, a symbol of desired values or contents which moderate a necessary sense? The interpretations which have shown that the picture of the past is an important means of ruling are underlined as the most penetrating because the stories consolidate authorities and give a social significance. The mobilizing role of the past is here most completely explained. Ideology does not break down knowledge about the past by the cognitive criteria, but in a utilitarian way. Interests always arrange the relations between the public memory and oblivion as well as the ways of using memorized contents, while ideologies (which the Marxists best noticed), by showing specific as general, present selective memory as authentic and non-distorted. To put it roughly, what is not useful for the ruling groups is forgotten. The power of memory stems from a possibility to successfully impose on an individual a feeling of belonging to a community of memories, which strives to set out its own interests as common ones. It is shown how normative memory in the form of myths

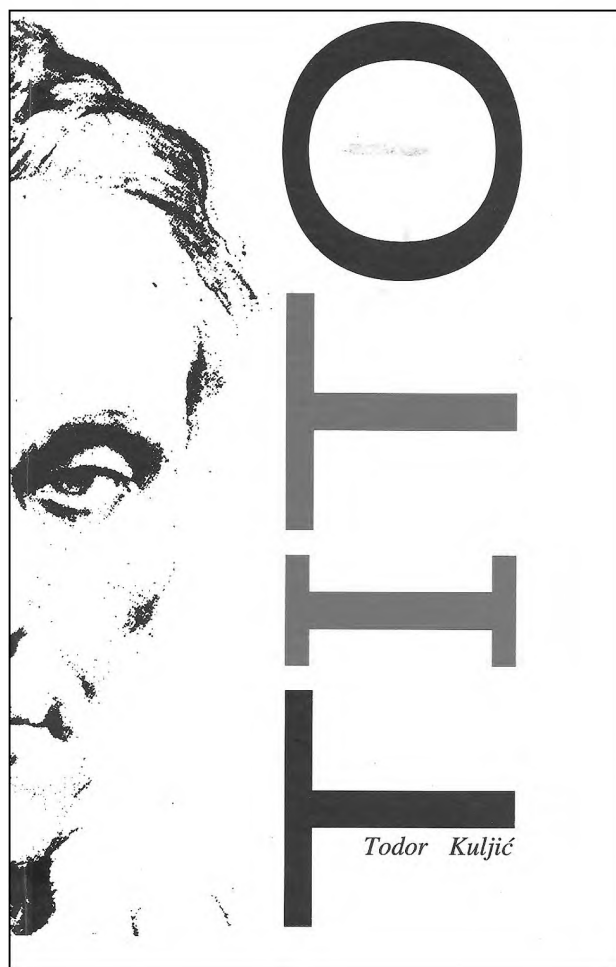
and parahistoriography moderates the identity and belonging to a group and easily justifies the power. The essence of the critical memory culture is to decipher the causes of imposing and accepting the distorted past of this kind. In attaining this objective the ideological-critical approach is estimated as the most fruitful. Although less critical, some useful aspects of constructivism, hermeneutics and symbolism are not rejected. Despite a principal scepticism about postmodernism, when analyzing the use of the past in this book the relation between deconstruction and the ideology critique is resolved neither subjectively nor exclusively. There has been an attempt not to reduce their relation to a mutually exclusive one, but to focus the attention on the possibility of their mutual completing.

This book by the Prof. Todor Kuljić (Faculty of Arts, Belgrade), is undoubtedly pioneer work in the research field of the memory culture which was neglected up till now in the West Balkans' historiography.

Avgust Lešnik

Todor Kuljić: TITO – SOCIOLOŠKO-ISTORIJSKA STUDIJA (Tito – A Sociological-historical Study). Zrenjanin, Gradska narodna biblioteka "Žarko Zrenjanin", 2005, 552 pp. (Drugo, dopunjeno izdanje).

This study is a sociological-historical research of the political culture, ideology and organization of Tito's rule. The regime which is the topic of this research was set up on the one-party, quite complex multi-national system and multi-layer pattern of integration. In this framework Tito, as the leader, played the part of an extraordinary active, energetic, and prominent linking element, remarkable for the domineering components of personal authority. However, no matter how personal, a rule has never been determined just by the activities and will of leader alone. Even the most influential figures had to face insurmountable limits set by their own time, pre-conditioned by ideological horizon of the epoch, or by the power of tradition. Mentioned structures were analytically examined in this study in order to define more clearly the autonomy of influential figures. Also a rather neglected side of the Yugoslav socialism was investigated: its relative place in long-term historical processes, Tito's role, and basic patterns of political culture. Tito's role in short and long-term processes in the Balkans was studied from a perspective of history understanding developed on the Marxist line of thinking by French Braudel's school and German structural-historic stream (J. Kocka, H. Wehler). In the first plan are not events than processes.

Tito is the heart of current concern with memory of Yugoslav socialism. Who ever says communism, says Tito. Tito has been crucial symbol in the shift from a "history of the victor" or, in Nietzsche's terms, monumental communist history to a history of the Tito's victims. From the hero, Tito becomes antihero. This book is written as a critic of the monumental communist history but also as a critic of a new "monumental antitito's history". The cult of Tito in the communist, official memory is today replaced with the new politics of victimisation, where Tito is central enemy. This is a kind of a new memory of power also with the absolute moral claims, especially in the last Yugoslav war.

Chapter 1 summarizes the settings in which one-party regimes in the contemporary world acted as the agents of modernization. Tradition imposed to this specific modernization a truncated and authoritarian form. On the Balkans, a solution for the ethnic question was a condition not only for the development of society, but for its survival, as well. Burdened by a tradition of ethnic conflicts, the national sentiment is easily politicized, taking hold of the root of the being during social crises, because it is connected to survival and basic existential

interests. The role of a ruler in a multiethnic state burdened by militant, uncompromising ethnic mentality is unusually complex, so a reliable judgment of his historical achievement must be differentiated from the function of his cult. It was broader discussed in the first Chapter "The authoritarian Modernization". The *Chapter 2*, entitled "Tradition-related components of Balkan Charismatic leader", discusses the main patterns of the Balkan liberation political culture in which leader's idea had a pivotal integrating role. In the permanently insecure and war-state background, a leader in the Balkan was a tested warrior who laid claims to unrestricted authority on the ground of his recognized merits in liberation efforts. As regards political culture, the Balkan – content-wise distinct – monarchy and republican regimes of personal power can be more or less indirectly derived from this basic leader-liberator model. This was demonstrated in the *Chapter 3* by a diachronic comparison of Prince Miloš (1783–1860), Nikola Pašić (1845–1926), and Tito (1892–1980), the key political figures of Serbia and Yugoslavia of the 19th and 20th century. Though they championed distinct class and national visions of desired society, an element which these rulers had in common, was the similar political tradition and culture. *Chapter 4* exposes a critical assessment of Tito's role in the period before his coming to leading position (1937–1945), given from the standpoint of structural history. It also discussed the impact of national and class structures on Tito's behaviour (a vision of a federation void of a leading nation and the Bolshevik culture), but also alternating degree of his independence in the periods of underground activity and war (Tito as a party leader, army leader, and a diplomat). *Chapter 5*, entitled "Tito and political Culture of Bolshevism", summarizes Tito's understanding of the party, character of the party purges, the role of the army, ruling techniques, and finally, the patterns of the power justification. It also draws, a distinction between the stages in which the communist political culture urged modernization from those in which it started to block modernization.

Tito's national policy is a variant of modern and democratic idea of Balkans as one indivisible state entirety. This is a subject matter of *Chapter 6* which highlights Tito's successful effort and failures in the attempt of cosmopolitization of the Balkans. This Chapter also discusses the role of the Yugoslav national idea, outlines the main economic causes of nationalism in the socialistic Yugoslavia, and summarizes Tito's extraordinary active super-national role. This last element figures as a rather successful and progressive attempt of cosmopolitization of the Balkans, exemplary of the leftist spirit of the epoch. The British historian A. Taylor called Tito "the last Habsburg" because he ruled a country with eight major ethnic groups, gave them "cultural autonomy", and restrained their secessionist antagonism. Judging by its multiethnic structure, Tito's Yugoslavia was, no

doubt, most similar to the Austro-Hungarian Empire, but the integrative ideas (Marxism and Catholicism) were essentially different. Here are discussed the international and cosmopolitan implications of Marxism in the pacification of an explosive Balkan space. From the standpoint of long-term historical processes, the *Chapter 7* "Tito's foreign policy" discusses this policy as a rare example of relatively successful and independent break through of the hierarchical relationship in the international order, and of the unavoidable hierarchical subordination of small countries to the interests of great powers. Also outlined are the main stages of Tito's foreign policy built on the principles of equidistance, with a special focus on the three crises in the Yugoslav-Soviet relationship, and then the relationship with the West and the non-alignment policy.

The following *Chapter 8* "Structure and Function of Tito's authority, charisma and cult" gives a dialectic analysis of the progressive-modernizing, and of the conservative functions of Tito's charisma. His charisma neutralized tensions of an ethnically mixed and explosive region, while in the sphere of foreign policy Tito's personal authority contributed to building up the states ranking. The party leader and head of state was a symbol of the radical change in the social structure, i.e. the acceleration of horizontal and vertical mobility, which is an important aspect of modernization. The undoubtedly progressive active role of Tito's charisma in mobilizing the resistance to fascism and Stalinism has already been mentioned. Accelerated post-war development was facilitated by the state's and Tito's respectability in the whole world. But here are not also the conservative sides of Tito's cult neglected. Uncritical elevation and admiration of Tito as a leader of a monopolistic party with no competition caused fast an irrational relationship of idolatry for an infallible individual and developed an illusion of his role of saviour. The basically rationalistic Marxist ideology was the important defence against Tito's irrational deification. Here are broader discussed the forms of Tito's deification and compared with Stalin's cult.

Chapter 9 treats the relationship of the Yugoslav intelligentsia towards Tito. Here are presented the chief patterns of relationship of creative intellectuals towards Tito: (1) M. Krleža's glorification of Tito, stemming from the Croatian tradition of the Yugoslav national idea, (2) demonization of Tito by D. Ćosić and Serbian nationalism, and (3) differentiated judgment by M. Đilas that sprang from the non-national liberal critics of Bolshevism. Krleža's glorification of Tito was deeper than Ćosić's demonization, and together with Đilas's differentiated judgement, it makes an interesting testimony about the relationship of the relationship of the intellectuals contemporaries, toward Tito.

Chapter 10 "Tito in the new Serbian memory" treats the memory of Tito in historical science, political ideo-

logies and living oral memory. In the post-communist age historians are busy with excavating national pasts. The cold memory of Tito is unacceptable in the reconstitution of a national collective memory. In the context of a new post-communist myth of national salvation, Tito is instrumentalised as a symbol of political evil. In the official memory of the main former Yugoslav republics he is redundant or unacceptable. But on the other side, in the Yugo-nostalgic people's memory and in living oral memory, he is still a positive person. After the collapse of Yugoslav socialism memories of Tito were "unfrozen" and became the subject of historical controversies. While anticommunist historians demonised Tito, he is the hero and positive person in the people's memory. The mobilisation of an antititoism has reshaped the Serbian right.

Chapter 11 treats Tito's self-understanding and personal traits which effected his rule, and the last *Chapter 12* gives a judgement on the function of Tito's rule and the role of his personal achievements.

The historical and theoretical framework of this book is the permanently facing comparison and elevation of the two opposite sides of Tito's rule. In other words, the historical judgment of Tito's role premises a differentiation between its progressive and conservative components. History will, probably, give more weight to Tito's charisma as a means of integrating a complex state, than as an expression of his personal ambitions without thereby denying that the growing charisma induced return effects and encouraged immoderate political ambitions. History will register the deeper enlightening and state-integrative goals of the party management more than the small group career interests that were protected by the leader's cult. Personal glorification and the instrumental use of the ruler's cult are a historically more ephemeral and less important aspect in comparison to the objective role of the charisma. Tito's charisma was an important base for state centralization and, during his first stage, for accelerated technological and economic modernization of the country as well. The super-ethnic elevation of the leader's cult encouraged cosmopolitization, deprovincialization and pacification of the chaotic Balkan spaces. That is the central historical function of Tito's rule, but it cannot be separated from its ideological basis. As one version of a super-ethnic cosmopolitan ideology, Marxism certainly played an important role in bringing closer traditionally related, but also conflicted, ethnic groups. As a means of self-protection of several small ethnic groups from cultural and linguistic discrimination, isolation and provincialism, Yugoslavianism (opposite today's nationalisms) found in Marxism a strong instrument of modernization. Internationalistic ideology and the cult of super ethnic class leader were inseparable components of the uneven and contradictory process of Balkan cosmopolitanization.

In this process the role of Tito's personality were active. As a wise, penetrating and flexible politician, by

skilfully using his own authority in foreign and domestic politics, Tito as a ruler managed to keep the Yugoslav ethnic groups together in a common state for the longest period of time, and gave Yugoslavianism its most lasting state form. In the history of the Left, he will be remembered as a ruler who, in the framework of his times, tried to democratize one-party socialism. This attempt was inspired far more by the direct democratic plebeian tradition of socialism than by a search for an institutionally and legally regulated division of power. In a relatively conflict-less way and with the help of a monopolistic party, Tito developed a specific regime of personal power and then became its captive, convicted that his life-long rule was the irreplaceable core of integration. Despite the civil war in Yugoslavia in the 1990-th and the downfall of multiethnic Yugoslavia, it seem that, like in many similar historical examples, immeasurable personal power will remain in the shadow of demonstrated modernizational historical achievement.

Memory of Tito is a kind of "symbolic power" in the politics as strategic public claim-making and struggle over public meanings in specific cultural contexts. While present politicians have power over memory, memory also has power over them. The uses and abuses of memory of Tito show a connection between memory and interests. Our past has so often been instrumentalised to legitimate the national state and its glory. Cold memory of Tito (without emotionalism and moralisation), presented in this book, could actually serve as a subversive counter concept to a new monumental historical founding myths. Undoubtedly present book by the Prof. T. Kuljić (Faculty of Arts, Belgrade) is the basic work for every researcher who is dealing with post war problematic of the Tito's Yugoslavia.

Avgust Lešnik

Almut Höfert: DEN FEIND BESCHREIBEN. "TÜRKENGEFAHR" UND EUROPÄISCHES WISSEN ÜBER DAS OSMANISCHE REICH 1450–1600. Campus Historische Studien, Band 35. Frankfurt/New York, Campus Verlag, 2003, 456 str.

Pričujoče delo je v zadnjih letih morda celo najbolj odmevno znotraj tematike, ki jo obravnava. Höfert na osnovi reprezentativnih virov analizira formiranje etnografske vednosti o Osmanih v Evropi 15. in 16. stoletja, kar poizkuša po eni strani povezati s političnim in gospodarskim sodelovanjem med Osmani in izbranimi evropskimi silami, po drugi strani pa to postaviti v kontekst evropskega etnografskega pisanja. Njegova raziskava se ukvarja s temelji evropskega antropološkega razvoja, ki so bili postavljeni v 15. in 16. stoletju in pri

katerih gre za osnovni vzorec družbenega klasificiranja in opisovanja. Ta vzorec se je v osnovnih potezah kljub vsebinsko pomembnim spremembam obdržal vse do 21. stoletja. Za zgodovinske študije o popotnih poročilih velja, da tovrstni viri nudijo celoto mnogih aspektov za zgodovinopisno raziskovanje. Na osnovi dosedanje znanstvene literature se je Höfert lahko osredotočil na ne zgolj politični in kulturni kontekst, temveč tudi na skupni označevalni princip, ki družbi dela evropskih zgodnjenovoveških avtorjev o Osmanih. Ta označevalni princip Höfert označuje kot "epistemološko konfiguracijo", uporablja pa še dva druga pojma. Pojem "Episteme" tako povezuje epistemološko konfiguracijo z diskurzom o "turški nevarnosti" (*Türkengefahr*) in se sprašuje o njunih splošnih značilnostih. V teku svojega raziskovanja je Höfert razvil tezo, po kateri naj bi za nastanek te epistemološke konfiguracije odločilen impulz prispevalo raznorodno evropsko nasprotovanje – tako ideološko kot vojaško – Osmanom.

Delo je razdeljeno v sedem poglavij. Uvod predstavi stanje raziskav v kontekstu "kritične antropologije" in "postkolonialnih študij", pri katerih gre za poskus, kako v dobi globalizacije preseči dihotomijo med aktivnim, raziskujočim zahodnjaškim subjektom in molčečim, nezahodnjaškim objektom. V prvem poglavju je prikazan razvojni lok od 15. v 16. stoletje, ko se je prek sovplivanja številnih dejavnikov in tradicij razvila nova epistemološka konfiguracija, ki je odločilno vplivala na generiranje in klasificiranje znanja o posameznih družbah. Celoto teh informacij Höfert imenuje "etnografsko vedenje", s čimer označuje temeljno kontinuiteto določenih uradnih toposov v opisovalnih vzorcih družbenih struktur med 16. in 21. stoletjem. Sklicevanje na tovrstno kontinuiteto pa se navezuje zgolj na točno določene topose in upošteva precejšnje spreminjanje teh vsebinskih kategorij skozi čas. Drugo poglavje je posvečeno diskurzu "turške nevarnosti", ki je obilno vplival na nastanek korpusa etnografskega védenja o Osmanih. Tretje poglavje je zamišljeno kot dopolnilo drugemu poglavju ter se sprašuje o akterjih in razmerjih moči tega diskurza, ki ga poizkuša artikulirati v različnih kontekstih, iz katerih so razvidni različni vplivi na nastanek etnografskega védenja. Pri tem je posebna pozornost posvečena trem velesilam: Benetkam, Franciji in avstrijskim Habsburžanom. Četrto poglavje analizira dvig etnografskega védenja o Osmanih v 15. stoletju, ki je bilo politično motivirano. Peto poglavje se posveča vprašanju, v kakšni meri se je v zgodnjem novem veku ohranjalo etnografsko znanje iz antike in srednjega veka. V šestem poglavju se avtor loteva metodološkega prevpraševanja dosedanjega védenja o zgodnjenovoveškem odnosu do Osmanov. V sedmem poglavju pa sledi zaokrožitev epistemološke konfiguracije etnografskega poznavanja ter ureditev le-te glede na analize v prejšnjih poglavjih.

Almut Höfert DEN FEIND BESCHREIBEN »Türkengefahr« und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450–1600

campus HISTORISCHE STUDIEN

Delo Almuta Höferta vsekakor predstavlja pomemben mejnik pri preučevanju odnosa krščanske Evrope do Osmanov v zgodnjem novem veku, saj je prvo tovrstno delo, ki primerjalno obdela celoten korpus dokumentov, s katerimi se ukvarja. Kot pomanjkljivost knjige pa bi tu lahko omenili izostanek obravnave odnosa do "Turka" v celotni vzhodni Evropi, kar bi lahko v prvi vrsti pripisali nepoznavanju jezika in posledično tudi ustreznih znanstvenih del s tega območja. Prav tako je nekritično uporabljen naziv Evropa in evropski, saj je ta naziv prihranjen zgolj za zahodnoevropska območja, česar se Höfert zaveda ter to poizkuša kompenzirati s sklicevanjem na obravnavanje koncepta evropskega v latinskem krščanstvu pod vplivom "turške nevarnosti", ki naj bi to zavest sploh obudila in temeljito prevrednotila.

Klemen Pust